

**УКРАЇНСЬКА ПОЛЕМІЧНО-ПУБЛІЦИСТИЧНА ПРОЗА
КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XVII СТ. У КОНТЕКСТІ
ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
(Н.М. Поплавська. Полемісти. Риторика. Переконавання
(Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку
XVII ст.). Монографія. – Тернопіль: ТНПУ, 2007. – 379 с.)**

Провідна тема наукової монографії тернопільської дослідниці Наталії Миколаївни Поплавської з першого погляду здається доволі традиційною для вітчизняної науки. Українськими гуманітаріями, і зокрема, літературознавцями, протягом понад століття зроблено досить багато плідних, перспективних та навіть для сьогодення життєздатних за своєю сутністю відкриттів у культурному житті нашої країни на межі XVI –XVII ст. Особливо це стосується такого видатного і бурхливого явища як громадське життя України, яке доволі повно знайшло відображення у полемічно-публіцистичній прозі свого часу. Це вже не раз ставало предметом наукових досліджень гуманітаріїв. І не раз такі видатні вчені, як М. Грушевський, І. Огієнко, Н. Сумцов, В. Перетц, К. Студинський, В. Гудзяк, А. Елеонская, Д. Наливайко, С. Маслов, П. Яременко, Л. Ушкалов, Р. Радишевський зверталися до цієї вкрай значущої та постійно своєчасної для української культури і літератури проблеми. І тому мимоволі закрадається питання: а що нового може бути у книзі з наочно простою, чітко-прозорою, навіть суворо лаконічною назвою – «Полемісти. Риторика. Переконавання. (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.)» [1]? Під цим кутом зору і читається це не узвичаєне дослідження з традиційного питання.

Ця розвідка, як того і вимагають канони академічної науки, починається з репрезентації вже наявних точок зору на проблему. Утім поставлені у цій площині проблеми не такі ж вже й усталені. Перш за все Н.М. Поплавську цікавить питання методологічного переосмислення і комплексу підстав, які б дали можливість для реінтерпретації відомих полемічно-публіцистичних творів, актуалізації їх найсучаснішими підходами та поглядами. Утім роблячи ґрунтовний огляд існуючої наукової літератури з проблеми української полемічно-публіцистичної прози кінця XVI – початку XVII ст., вона дуже коректно, філологічно тактовно висвітлює та підкреслює значення тих надбань, думок, ідей та навіть окремих спостережень, які створюють *шлейф інтерпретацій* (Р. Барт) цього питання, що завжди ідейно-історично промовисте для нашої культури, її самовизначення у європейському просторі. Н.М. Поплавська так робить навіть тоді, коли не згодна, принципово не може прийняти позицію колеги, коли розуміє та послідовно доводить правомірність, крайню потребу реінтерпретації доволі відомих та усталених явищ української полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст., бо вона не може дозволити собі не бути гідною тієї епохи, тих творів, про які пише. Дослідниця, яка розуміє глибину та значущість полеміки для «самоідентифікації українства, що почалося саме в Речі Посполитій, у непростому, але на загал культурно плідному діалозі з іншими націями» [1, с.32], не може не бути сама просякнута діалогічністю, культурою введення полеміки, переконування співрозмовника. В протилежному випадку майже були б не можливими ні інтерпретація, ні тим паче реінтерпретація полемічно-публіцистичних творів, які споконвіку цілеспрямовані на активізацію бурхливої дискусії, на активне виховання особистісної культури, на духовне керування сучасними громадською думкою та настроями. Саме таким чином вибудоване дослідження складного та провокаційного з багатьох позицій матеріалу, безумовно, вражає. І вражає не лише обсягом, ґрунтовністю матеріалу та історико-літературознавчими підходами, що запропонувала Н.М. Поплавська, а й іншим.

Якось вже закріпилася думка про те, що українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст. значуща з загальнокультурних позицій та передусім розкладається літературознавцями – фахівцями з давньої словесності. І спочатку здається, що й Н.М. Поплавська, знаходиться у межах устояної традиції, послідовно, всебічно інтерпретує,

як добре знайомі, так само й майже невідомі твори полемічної словесності межі XVI – XVII ст. І навіть намагання якомога об'єктивніше представити дискусію між полемістами, що представляли різні конфесії, різні ідейні точки зору на важливіші питання сучасності, здається, відбувається з позиції літературознавця, який добре знає культуру, володіє методами та навичками загально культурологічного аналізу. Але ті смислові акценти, які дослідниця постійно, м'яко, але наполегливо робить, звертаючись до полемічних текстів, свідчить про дещо інше. У її книзі незмінно присутня глибока дискурсивна актуалізація публіцистичних творів, вони для дослідниці є репрезентантами чогось набагато більшого, ніж просто система історичних, релігійних, політичних, ідейних умов, що їх породила. Тут не робиться наголоси лише на традиційному істерико-літературному, функціонально-літературному баченнях полемічно-публіцистичних текстів. Н.М. Поплавська, яких би текстів не торкалася, намагається показати усі «перипетії та відтінки духовного життя в усій повноті» [1, с.62], більш того, якомога точніше та тонкіше відтворити «комунікаційні обставини, в яких творилась публіцистика» [1, с.44], з'ясувати особливості полемічно-публіцистичних текстів, обумовлені тим, що вони «мають конкретного адресата, який переважно не є окремим індивідом, а певною соціальною групою» [1, с.44], висвітлити специфіку жанрової системи, як системи «в якій рельєфно виявляється інтелектуальний рівень суспільства, світогляд авторів та читачів» [1, с.47]. Вона докладно показує та характеризує через детальний, всебічний аналіз, цікаву інтерпретацію, іноді несподівану реінтерпретацію ознаки громадського життя, громадських настроїв, властивості складної, суперечливої української сучасності кінця XVI – початку XVII ст. Поступово такий рух дослідницької думки змушує по-іншому подивитися на знайомі речі, дійсно зробити їх соціокультурну реінтерпретацію. Що мається на увазі?

Коли поглянути на запропонований Н.М. Поплавською доволі складний, об'ємний, дивергентний, однак дієвий за своєю сутністю підхід до узвичаєних словесно-культурних явищ, то можна побачити, що він дозволяє актуалізувати українську полемічно-публіцистичну прозу початку Нового часу таким значущим для теорії соціальної комунікації явищем як публічна сфера. Загальновідомо, що поняття *публічна сфера* або *публічний простір*, було введено в науковий перебіг понад тридцять років тому в роботах Ю. Хабермаса та Х. Арендт, а також їх учнів та послідовників С. Бенхабіб, Д. Вольтона, Д. Буню, Д. Роулса. З того самого часу це поняття трактується передусім як соціально-філософський феномен, що перш за все характеризує особливості культури всього Нового часу та багато в чому є знаковим показником інформаційного суспільства [2-5]; або взагалі тлумачиться як соціологічний феномен, що відображає проблеми розвитку влади, суспільства, політики, норм та принципів демократичних інститутів європейської культури [6-11]; або безпосередньо розглядається у зв'язку з процесами власне у ЗМІ, а також PR-текстами як текстами масової комунікації (поряд з журналістськими та рекламними текстами), що активно розвивають комунікації у публічній сфері [12-14].

Провідними дефініціями, властивостями та ознаками цього поняття визначають наступні. Перш за все, це значущий своєю загальнодоступністю для багатьох громадян простір, де на засадах рівноправності активним чином відбуваються раціональні, відкриті, прозорі для всіх та вільні обговорювання, дискусії рівноправних суб'єктів, унаслідок чого формуються громадська думка та громадські цінності й аксіологічна система суспільства взагалі. Публічна сфера – ідеальна сфера, в якій циркулює, виробляється надійна соціальна інформація, яка є гарантом відкритості й достовірності демократичних процедур. Це простір, який споконвічно вільний від державно-владного та політико-економічного контролю, де публічно відбувається обмін громадсько значущою інформацією та спілкування суспільно активних суб'єктів, що утворюють публіку – споконвічний ідеал громадянського суспільства. Крім того, публічна сфера породжує та розвиває феномен не лише публіки взагалі, а й освіченої публіки, якій властива культурна компетентність, що забезпечена високим освітнім та майновим цензом, а також громадянина, як соціально та суспільно активного індивіду, якому притаманна соціальна самосвідомість. Громадська думка, яка формується у публічній сфері, є наслідком саме активно обговореної відверто заявленої позиції, дискусії, безперешкодної відкритої

публічної, загальнодоступної комунікації.

Однак всі ці дефініції публічної сфери, про які докладно пишуть західноєвропейські, російські та лише в останній час й українські фахівці з соціальної комунікації, спираючись переважно на західноєвропейський історико-культурний матеріал та досвід, виявляється вже були представлені у культурі України кінця XVI – початку XVII ст. Як можна побачити з монографії Н.М. Поплавської вони, майже всі ознаки та значущі константні характеристики публічної сфери – поняття, без якого немислима сучасна теорія та історія соціальної комунікації – були притаманні духовно-культурним настроям та пошукам українських громадських діячів кінця XVI – початку XVII ст. й знайшли відображення у полемічно-публіцистичних текстах, що мають загальноєвропейське значення. Підхід, запропонований та втілений Н.М. Поплавською, дозволив побачити, як саме на Україні формувалася публічна сфера з її ідеалом громадянина, освіченої публіки, високого та вільного соціального діалогу, що створює громадську думку, керує соціально-громадським життям, дає змогу уникати соціального хаосу та безглуздя. Аналіз жанрової, стилістичної, дискурсивної системи полемічно-публіцистичних творів, зроблений тернопільською дослідницею, довів правомірність споконвічної природності європейських природи, орієнтації та вибору України. Історично, ідейно притаманна їй культура вільного обговорювання рівноправними суб'єктами суспільства злободенних проблем сучасності, вміння через обмін громадсько значущою інформацією створити дійсно демократичні умови життєдіяльності соціуму в цілому і окремому громадянину, виховати соціально та суспільно активного індивіда, якому притаманна соціальна самосвідомість, йдуть саме від череди гострих полемік кінця XVI – початку XVII ст. Н.М. Поплавська, змінивши методологічні підходи, провівши реінтерпретацію полемічних текстів українських, польських авторів, тих, хто писав латиною, польською, українською мовами, хто був католиком, протестантом, православним, хто мешкав у центрі Речі Посполитої, й того, хто перебував на її маргінесах, хто цінував та будував Україну й того, хто хитався у своїх намірах та настроях, довела, що їх об'єднувало бажання створити єдиний публічний простір. Саме він давав їм змогу бути дійсно громадсько вільними, соціально значущими, зберігати гідність й жити у такому суспільстві, де можливо «формування плюралістичної свідомості» [1, с.338].

Ми якось у останні часи вже звикли до того, що переважна більшість теорій прийшла до нас з Заходу, що ми маємо вбудовуватися вже в існуючі та добре розроблені, проте чужі для нас моделі, схеми, надбання культури, шукати ідеали громадянського суспільства в досягненнях інших країн та суспільств. Але якщо поглянути на нашу історію, культуру ретельно, прискіпливо, вдумливо їх проаналізувати, як це зробила Н.М. Поплавська, то можна побачити наступне. Багато того, що зараз приходить до нас як відкриття, вже дійсно було притаманно Україні. Власно вона й розпочинала одна з перших у Європі активно виробляти та розвивати ті громадянські ідеали, які для українського сьогодення здаються майже недосяжними. Однак Н.М. Поплавська довела, саме через текстуальний аналіз, що вже українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст. виробила своєрідні засоби та поетику потужного соціокультурного діалогу, в «якому явно увиразнювалося авторське «я», народжувався неповторний полемічний ідеостиль, пробуджувалось й усвідомлювалось право на особистісне судження» [1, с.341]. Вміння, а головне потреба у публіциста сконструювати у полемічному тексті «ймовірної реакції реципієнта» [1, с.341] – ознака розвинутої соціальної самосвідомості, прагнення створити гідну публічну сферу. І Н.М. Поплавська це доводить, поєднавши традиційний літературознавчий та такий, що лише становиться, соціокомунікативний підходи до публіцистики.

Дослідниця не оперує поняттям публічної сфери (що цілком природно обумовлюється історичною природою матеріалу та завданнями роботи), не намагається декларувати європейську природу української культури, проте вона переконливо демонструє процес та механізми формування європейської публічної сфери та провідної ролі в цьому Україні. Н.М. Поплавська, зберігаючи повагу до матеріалу, з яким працює, ретельно вибираючи природний для нього інструментарій, дійсно робить глибоку та плідну реінтерпретацію, спонукає до роздумів над здавалося б знайомим та звичним. Мабуть це і є одне з втілень

ідеалів публічної сфери: вільно, гідно висказати свою думку, виявити свою громадську позицію у безперешкодно відкритій публічній, загальнодоступній соціальній комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поплавська Н.М. Полемісти. Риторика. Переконування. (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.). – Тернопіль: ТНПУ, 2007.
2. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. – М., 2004.
3. Трахтенберг А. Д. Рунет как «публичная сфера»: хабермасианский идеал и реальность // <http://politex.info/content/view/182/40>
4. Бойл Э.О. Блоги и публичная сфера. // http://dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=9896
5. Крос К., Гакет Р. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах. – К., 2000.
6. Публика // Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск, 2001.
7. Гергилов Р.Е. Частная и публичная сфера жизни европейского человека. // Человек постсоветского пространства: Сборник материалов конференции. Выпуск 3 / Под ред. В.В. Парцвания. – СПб., 2005. – С.160-179
8. Алексеева Т.А. «Публичное» и «частное»: где границы «политического»? // <http://www.academyrh.info/html/ref/20050303.htm>.
9. Красин Ю.А., Розанова Ю.М. Публичная сфера и государственная публичная политика в современной России // <http://www.ecsocman.edu.ru/socis/msg/271070.html>.
10. Интимизация публичности – пост-советский путь «расколдовывания» политики в Украине. // <http://www.toloka.org.ua/ua/blog/philosof/134/>
11. Кін Д. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. – К., 2000.
12. Сивякова Е.В. Смещение акцентов в СМИ как фактор сужения публичной сферы постперестроечной России // <http://www.lomonosov-msu.ru/2007/09/SivjakovaEkaterina.doc.pdf>
13. Кривоносов А.Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций. – СПб., 2002.
14. Дуцик Д. Політична журналістика. – К., 2005.

Елеонора Шестакова